

ระบบการบริหารจัดการเกลือเสริมไอโอดีน เพื่อการกำจัดโรคขาดสารไอโอดีนอย่างยั่งยืน

การพัฒนาประเทศให้ก้าวไกลทันกับกระแสโลกาภิวัตน์ (globalization) นั้น ปัจจัยที่สำคัญและจำเป็นที่สุดคือ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีศักยภาพด้านสติปัญญาทัดเทียมกับนานาอารยประเทศ โรคขาดสารไอโอดีนที่บางคนอาจจะรู้จักในชื่อโรคคอพอกประจำถิ่น (endemic goiter) หรือโรคเอ๋อ (cretinism) เป็นปัญหาสาธารณสุขสำคัญ ซึ่งบั่นทอนศักยภาพด้านสติปัญญาของคนไทย จากการสำรวจระดับสติปัญญาเด็กไทยเมื่อปี พ.ศ. 2554 โดยกรมสุขภาพจิตพบว่า เด็กไทยอายุ 6-15 ปีมี I.Q. เฉลี่ย 98.6 ซึ่งต่ำกว่าเกณฑ์เฉลี่ยที่ระดับ 100 ยิ่งไปกว่านั้นยังพบว่าเด็กไทยเกือบครึ่งหนึ่งคือร้อยละ 48.5 มี I.Q. ต่ำกว่าระดับ 100 และมีอีกร้อยละ 6.5 ที่มีสติปัญญาบกพร่องคือ I.Q. น้อยกว่า 70 (ระดับที่ยอมรับได้คือมีไม่เกินร้อยละ 2.0)

กระทรวงสาธารณสุขได้ดำเนินการควบคุมป้องกันโรคขาดสารไอโอดีนมาตั้งแต่เมื่อ 50 ปีก่อนโดยนายแพทย์อมร นนทสูต อดีตปลัดกระทรวงสาธารณสุข ได้ทดลองจัดตั้งโรงงานผลิตเกลือเสริมไอโอดีนแห่งแรกของประเทศที่อำเภอเด่นชัย จังหวัดแพร่ เมื่อปี พ.ศ. 2508 นับแต่นั้นเป็นต้นมา เกลือเสริมไอโอดีนได้เป็นยุทธศาสตร์หลักในการขจัดโรคนี้จากประเทศไทย เช่นเดียวกับประเทศต่างๆ ทั่วโลก

สถานการณ์ของโรคที่ผ่านมามาจนถึงปัจจุบันแปรผันตามความเข้มข้นของความสนับสนุนของผู้บริหารและนโยบายในขณะนั้นๆ ซึ่งพบว่าเมื่อใดที่ได้รับการสนับสนุนสถานการณ์ก็จะดีขึ้นชัดเจน แต่ถ้าเมื่อใดหยุดหรือสนับสนุนน้อยลงสถานการณ์ก็จะรุนแรงขึ้น โดยยังไม่

สามารถขจัดโรคนี้ไปได้ยั่งยืนอย่างแท้จริง

กระทรวงสาธารณสุขมีความพยายามขับเคลื่อนมาตรการเกลือเสริมไอโอดีนถ้วนหน้า (Universal Salt Iodization หรือ USI) โดยผลักดันให้เกลือทุกชนิดสำหรับการบริโภคของคนต้องเป็นเกลือเสริมไอโอดีน โดยได้ออกประกาศกระทรวงสาธารณสุข ปี 2534 ให้เกลือบริโภคต้องเติมสารไอโอดีน ในอัตราส่วนอย่างน้อย 30 ppm ต่อมา Revise ปี 2553 ปรับอัตราส่วนเป็น 20-40 ppm และในปี 2553 นี้ได้ออกประกาศเพิ่มเติมให้เกลือที่ใช้ในอุตสาหกรรมอาหารต้องเป็นเกลือเสริมไอโอดีนด้วย รวมทั้งเครื่องปรุงรสเค็มเช่น น้ำปลา ซีอิ๊ว ซอสปรุงรสต้องเติมสารไอโอดีนในอัตราส่วนที่กำหนดด้วย

นอกจากนั้น ได้มีการสนับสนุนสารโปแตสเซียมไอโอเดตและเครื่องจักรที่ใช้ในการผสมเกลือกับสารไอโอดีนเพื่อให้ได้เกลือเสริมไอโอดีนที่มีอัตราส่วนตรงตามประกาศมีการสนับสนุนให้มีการตรวจสอบคุณภาพเกลือที่แหล่งผลิตโดยวิธี titration เป็นการทำ quality control ที่ต้องได้รับการอบรมและสนับสนุนให้ได้ทำอย่างจริงจังสม่ำเสมอ เพื่อสร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐและผู้ผลิตเกลือให้แน่นแฟ้นจึงได้สนับสนุนให้มีการจัดตั้งชมรมผู้ผลิตเกลือเสริมไอโอดีนในแต่ละภาคขึ้นรวมทั้งได้จัดตั้งกองทุนเพื่อการจัดซื้อสารโปแตสเซียมไอโอเดตโดยกรมอนามัยได้สนับสนุนในปีแรกและลดลงร้อยละ 20.0 ต่อปี ผู้ผลิตร่วมจ่ายส่วนที่เหลือจนกระทั่งปีที่ 5 ผู้ผลิตต้องดำเนินการเองทั้งหมด มีการประชุมเพื่อพบปะและติดตามโครงการเป็นระยะๆ ตามงบประมาณที่มีอยู่ การสนับสนุนทั้งหมดที่กล่าวมานั้นมีเป้าหมายคือ ทำให้

ประชาชนได้บริโภคเกลือเสริมไอโอดีนมีคุณภาพ(20-40 ppm) เกลือเสริมไอโอดีนมีปริมาณเพียงพอ ครอบคลุมทั่วถึง และที่สำคัญมากคือทำอย่างไรให้สิ่งเหล่านี้ทำได้ อย่างยั่งยืนยาวนานได้

สถานการณ์ล่าสุดปี พ.ศ. 2557 ในการเฝ้าระวังคุณภาพและการครอบคลุมของเกลือเสริมไอโอดีน พบว่าคุณภาพ ณ สถานที่จำหน่ายร้อยละ 72.6 ของเกลือเสริมไอโอดีนมีอัตราส่วน 20-40 ppm ตามประกาศกระทรวงกระทรวงสาธารณสุข และความครอบคลุมร้อยละ 83.5 ซึ่งยังต่ำกว่าเป้าหมายที่องค์การอนามัยโลกกำหนดไว้คือ ร้อยละ 90.0

สถานการณ์ภาวะขาดสารไอโอดีนโดยใช้ระดับไอโอดีนในปัสสาวะของหญิงตั้งครรภ์เป็นดัชนีชี้วัด พบว่าค่ามัธยฐานของระดับไอโอดีนในปัสสาวะของหญิงตั้งครรภ์เก็บข้อมูลล่าสุดปี 2557 คือ 155.7 ไมโครกรัมต่อลิตร ซึ่งสูงกว่าค่าที่องค์การอนามัยโลกกำหนดไว้คือ 150 ไมโครกรัมต่อลิตร อย่างไรก็ตาม พบว่าเกือบครึ่งหนึ่งของหญิงตั้งครรภ์มีระดับไอโอดีนในปัสสาวะน้อยกว่าระดับที่กำหนดไว้

จากข้อมูลสถานการณ์ข้างต้นสรุปได้ว่า ถึงแม้ขณะนี้ได้มีการดำเนินงานของกระทรวงสาธารณสุข อย่างเข้มข้นในมาตรการเกลือเสริมไอโอดีนและยังมีมาตรการเสริมอื่นๆ ที่ไม่ได้กล่าวไว้ก็ตาม เรายังไม่บรรลุเป้าหมายที่จะบอกได้ว่าประเทศไทยสามารถจัดโรคขาดสารไอโอดีนได้และสิ่งที่ยากยิ่งไปกว่านั้นคือความยั่งยืนของเกลือเสริมไอโอดีนซึ่งเป็นโจทย์ที่ทำให้เราต้องหาคำตอบ

จากประสบการณ์ในการดำเนินการที่ยาวนานมา 50 ปีของการควบคุมป้องกันโรคนี้ ผ่านความสำเร็จในการดำเนินงานและกลับมาเป็นปัญหาอีก วนเวียนอยู่หลายครั้ง บอกให้เราทราบว่า ที่ผ่านมา การดำเนินการเป็นการแก้ไขหรือซ่อมแซมสิ่งที่เป็นปัญหาแต่ละประเด็นมากกว่ามองปัญหาอย่างเป็นภาพรวมทั้งระบบ และการจัดสร้างระบบนั้นกระทรวงสาธารณสุขไม่สามารถทำได้โดยตัวเองทั้งหมดเพราะเกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน อาชีพความเป็น

อยู่ การค้าขาย ฯลฯ นอกเหนือจากปัจจัยด้านสุขภาพที่รับผิดชอบอยู่ หากเรามองการควบคุมป้องกันโรคขาดสารไอโอดีนอย่างยั่งยืนน่าจะมองตรงไปถึงยุทธศาสตร์หลักของการแก้ปัญหาคือเรื่องเกลือเสริมไอโอดีน โดยการสร้างระบบการบริหารจัดการให้ครบวงจรตั้งแต่การผลิต การจำหน่ายหรือการกระจาย การบริโภค จากนาเกลือถึงปากผู้บริโภค มีเป้าหมายที่ชัดเจนโดยมีคำสำคัญ (key words) ดังนี้ เกลือเสริมไอโอดีน คุณภาพดี เพียงพอ ครอบคลุม ทั่วถึง ประชาชนบริโภค

การจัดทำระบบการบริหารจัดการเกลือเสริมไอโอดีนนี้ หากมองตั้งแต่การผลิตโดยตั้งเป้าหมายคุณภาพดี เพียงพอ ยั่งยืนแล้ว ต้องรวบรวมผู้เกี่ยวข้องทั้งหมด (key players) มาร่วมกันคิด จัดทำแผนและหาผู้รับผิดชอบหลัก ซึ่งไม่น่าใช้กระทรวงสาธารณสุข น่าจะเป็นกระทรวงอุตสาหกรรมซึ่งรับผิดชอบการผลิตสินค้า มีอำนาจหน้าที่กฎหมาย และกฎกระทรวงเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมและสนับสนุนทำให้การดำเนินการในระยะยาวเป็นไปได้มากขึ้น

การจัดทำระบบการจำหน่ายและการกระจายมีเป้าหมาย คือครอบคลุม ทั่วถึง ใช้หลักการเดียวกัน ผู้รับผิดชอบหลักน่าจะเป็นกระทรวงพาณิชย์ ซึ่งมีหน้าที่หลักเกี่ยวข้องในการจำหน่ายและกระจายสินค้าต่างๆ อยู่แล้ว และอำนาจที่จะออกกฎระเบียบในการสนับสนุนส่งเสริมให้เกลือเสริมไอโอดีนสามารถครอบคลุมและทั่วถึงได้อย่างยั่งยืน

การจัดทำระบบส่งเสริมการบริโภค ผู้รับผิดชอบหลักน่าจะเป็นกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น ซึ่งดูแลองค์กรปกครองท้องถิ่นเพื่อการส่งเสริมการบริโภคในระดับพื้นที่ทั่วประเทศ ซึ่งสามารถจัดทำกฎระเบียบให้เอื้อต่อการบริโภคในระยะยาว

กระทรวงสาธารณสุขต้องทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงาน (co-ordinator) ในแต่ละระบบและเชื่อมระหว่างระบบ โดยให้ข้อมูลที่จำเป็นสำหรับการดำเนินงาน รวมทั้งติดตามการดำเนินงานและสถานการณ์ในภาพรวม รวมทั้งสร้างตัวชี้วัดที่จะสามารถสะท้อนให้ทราบว่า มีความ

ก้าวหน้าหรือไม่อย่างไรหากมีปัญหา ปัญหาคืออะไร และอยู่ที่ไหน

การจัดทำระบบเหล่านี้ กระทรวงต่างๆ รวมทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่ไม่ได้เอ่ยนามไว้มีอีกมากมาย กระทรวงสาธารณสุขไม่สามารถทำได้เองทั้งหมดจึงได้นำเรียนท่านรัฐมนตรี (ศ.นพ.รัชตะ รัชตะนาวิน) และท่านรองนายกรัฐมนตรี (ศ.ดร.ยงยุทธ ยุทธวงศ์) ได้รับความเห็นชอบให้นำเสนอคณะรัฐมนตรีต่อไป

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นความคิดเห็นส่วนหนึ่งที่มาจากประสบการณ์ที่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการควบคุม

ป้องกันโรคขาดสารไอโอดีน เราเดินทางมายาวไกลระยะหนึ่งแล้วสามารถตอบโจทย์โดยทำให้ปัญหาลดลงได้แล้ว โจทย์ที่ทำหายและยากยิ่งกว่าคือ ทำอย่างไรจึงจะสามารถทำให้ปลอดโรคอย่างยั่งยืนยาวนานได้

การลงทุนเพื่อให้ประเทศชาติเจริญก้าวหน้าต้องลงทุนกับทรัพยากรมนุษย์ถ้าสามารถทำให้พลเมืองได้รับสารไอโอดีนจากการบริโภคเกลือเสริมไอโอดีนที่มีคุณภาพเพียงพอ ครอบคลุม ทั่วถึงผ่านระบบเกลือเสริมไอโอดีน ยั่งยืนแล้วน่าจะเป็นการลงทุนที่คุ้มค่าอย่างแน่นอน

พญ. แสงโสม สีนะวัฒน์
บรรณาธิการ